

**Geleceğin
Toplumları,
Robotlar,
Felaketler,
Dünyadışı
Uygarlıklar...**

Bilimkurgunun Ana Temaları

BİLİMKURGU TÜRÜ, ortaya çıkışından günümüze değin büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu türü sevip göklere çıkaranlardan, sevmeyip yerin dibine batıranlara kadar birçok kişi bilimkurgu hakkında düşünmüş, yazmıştır. Bilimkurgu, kim ne derse desin, bilimle sanatın buluşma noktasında, ulaştığı halk kitleleriyle günümüzün vazgeçilmez sanat türlerinin arasındadır.

Bilimkurgu, işlediği konular açısından insanın hayâlgücünü geliştirici ve önünde yeni ufuklar açan bir yapıya sahiptir. İyi bilimkurgu iyi edebiyattır ve onun da iyisi, kötüsü, banalı, felsefi olanı, insanı düşünmeye ya da uyumaya sevkedeni vardır. Bilimkurgunun da kendi klasikleri, dönüm noktaları, çeşitli akımları bulunur. Bütün bu akımlar, dönüm noktaları içinde bilimkurgu, esinini bilimden alan belli başlı temel izleklere sahiptir. Bu izleklerin en belirgin olanları Dünya dışı uygarlıklar, geleceğin toplumları, bilim, makineler, felaketler ve üstün güçlü kahramanlardır.

Bilimkurguda Dünya Dışı Uygarlıklar

İnsanın evrende yalnız olmadığı fikri, Dünya dışında yaşanabilir gezegenler izleğini bilimkurguya katmıştır. Yaşamın yalnızca "Güneş" adında oldukça sıradan bir yıldızın, "Dünya" adındaki önemsiz bir gezegeninde ortaya çıkabileceğini düşünmek şovenizm olurdu. Evrendeki diğer yıldızlar arasında olası teknolojik uygarlıkların sayısını hesaplamak için SETI Enstitüsü başkanı Frank Drake, West Virginia'daki Ulusal Radyo Astronomi Gözlemevi çalışmaları sırasında bir denklem önerdi. 1961 yılında somutlaştırılan "Drake Denklemi" tek bir çözüme sahip olmamakla birlikte or-

taya koyduğu parametrelerin önemi nedeniyle bilim çevrelerince genel kabul görmüştür. "Drake Denklemi" şu şekilde formüle edilebilir.

$$N = R^* \cdot f_p \cdot n_c \cdot f_i \cdot f_l \cdot f_e \cdot f_l$$

Eşitliğin sol tarafında bulunan ve Samanyolu galaksisindeki ileri teknolojiye sahip olma olasılığı bulunan uygarlıkların sayısını gösteren N ifadesi çok sayıda parametreye bağlıdır. Bunlardan R*; Galaksimizdeki uygun yıldızların sayısını, f_p; gezegen sistemi bulunan yıldızların oranını, n_c; belirli bir yıldız sisteminde çevresel koşullar açısından yaşama elverişli gezegenlerin sayısını, f_i; yaşama uygun gezegenlerde hayatın başlama oranını, f_l; zeki canlılara ait yaşam biçimlerinin geliştiği gezegenleri, f_e; iletişim kurulabilecek teknik düzeydeki uygarlıkların geliştiği gezegenlerin oranını ve f_l de iletişim kurulabilecek bir gezegenin ömrü boyunca barındırdığı teknolojik uygarlığın zaman kesrini göstermektedir. Bu denklemin ilk parametreleri, yani yıldızların sayısı, gezegen sistemlerinin sayısı biliniyor. Diğerlerini ise tahmin etmek gerekiyor. Bu yöntemle Carl Sagan bizim galaksimizde en

az 10 gezegenin bu şartlara uygun olduğunu bulmuştu. Bu sayı Frank Drake için 10 bin ve Isaac Asimov için 580 bindir. Dünya dışı yaşam bilimkurgu yapıtlarında iki türlü işlenir. Birinci türde Dünya'dan göç edip, uzayda koloniler kuran insan anlatılır. Koloni gezegenler düşüncesini Amerika'nın keşfinden sonra yeni kıtaya göç ve burada oluşan ekonomik, kültürel ve siyasi yapılanmalar benzeri bir olguyla birlikte gözleminizin önüne getirelim. Buna bilimi ve teknolojiyi de ekleyelim. Ortaya çıkacak manzara, bugün Dünya'da yaşananlardan pek farklı değildir. Bazı yapıtlarda ortaya çıkan konular öyle abartılıdır ki okuyucu Victoria Çağı'nı geleceğin dünyasında yeniden yaşıyor gibi olur. Galaksi imparatorlukları, uzayın gururlu şövalyeleri isyancı gezegenler sanki 25. yüzyılda değildir de 18. yüzyıldan fırlamıştır. Dünya dışı uygarlıklar izleğinin bir diğer yönü de insan ırkının evrende karşısına çıkacak yeni canlı türleridir. Bu canlı türleri bilimkurguda çoğunlukla insan biçimli (anthropomorphic) olarak düşünülmüştü. Oysa yabancı dünyalılar bizim gezegenimizden çok farklı bir ortamda milyonlarca yıl süren ufak mutasyonlarla bizden son derece değişik bir biyolojik evrimin ürünü olarak gelişmiş olmalıdırlar. Dünya dışı bir canlının neye benzeyebileceği konusunda hoş bir fıkra vardır: "Bir dış dünyalı yerküremize ayak basar ve bir benzin pompasına yaklaşarak 'Senin gibi güzel bir kızın böyle bir yerde ne işi var?' diye sorar." Bilimkurgu öykülerinde bu canlılar kimi zaman düşman, Dünya'yı istila etme peşinde, kimi zaman da dost, insanlarla bir uzay federasyonu kurabilecek kişiler olarak gösterilirler. Yine de xenofobi (yabancı sevmeme, yabancılardan korkma) oldukça belirgin bir izlektir. H.G. Wells'in "Dünyalar Savaşı" adlı kitabının radyolarda gerçekmiş gibi okunmasının yarattığı panik dalgası bunu doğrular niteliktedir. Bilinmeyenin verdiği korkunun yanında insanların bilinçaltında yatan bir başka korkunun da ürünüdür bu. Geçmişte keşifler çağında, keşfedilen bölgelerin

halklarından daha üstün bir teknoloji düzeyine sahip olan kaşifler, bu üstünlüklerini dostluk kurma amacıyla değil fetih, soykırım ve soygun amaçlı kullanmışlardı. Uzaydan gelecek canlıların da bu türden bir fetih hareketine kalkışmalarından korkmak, bu tür bir bilinçaltının ürünü olabilir.

Felaketler

Bilimkurgunun sıkça kullandığı izleklerden biri de felaketlerdir. Felaket ürünleri, depremler, Dünya kaynaklarının tükenmesi, kıtaların batıp su altında kalması, yeryüzüne göktaşlarının çarpması gibi konuları işler. Bu ürünler içinde en göze çarptıcı örnekleri ise nükleer savaş tehlikesini işleyen yapıtlar oluşturur. "İnsan insanın kurdudur" diye bir söz vardır. Teknolojimizin bu sözü kanıtlar gibi uygarlığımızı yok etmeye yönelik bir gelişim içinde olması bilimkurgu yazarlarını bu konuda yazmaya yönlendirmiştir. Olası bir nükleer savaş sonrasını anlatan "Ertesi Gün" (The Day After) ya da "Çılgın Max" (Mad Max) gibi bilimkurgu ürünleri nükleer savaşların ne denli korkunç felaketler

oldukları konusunda bizleri uyarırlar. Einstein'ın yaptığı türden bir uyarıdır bu: "Üçüncü dünya savaşının nasıl olacağını bilmiyorum. Ama dördüncüsü ok ve yayla yapılacak" diyordu Einstein. İnsanın içinde yatan yok etme isteği son bulmadıkça bu tür yapıtlar yazılmaya, sinemaya uyarlanmaya devam edecektir. Aslında bu, bir şarkıda sözü edilen türden bir davranıştır: "Yok ettiklerimi severim ve sevdiğilerimi yok ederim".

Geleceğin Topluları

Bilimkurgunun ana izleklerinden birini de geleceğin topluları oluşturur. Temel bilimlerle uğraşanların sahip olduğu laboratuvarlarda deney yapma şansına sahip olmayan sosyal bilimciler için bilimkurgu yapıtlarında işlenen geleceğin topluları konusu oldukça yararlı olabilir. Bu türün en klasik örneklerini ütopyalar ve karşı ütopyalar oluşturur. Ütopya topluları hiçbir yerde olmayan (nowhere) ama hemen şimdi burada olması istenen (now here) düşsel toplumdur. Thomas Moore'un ve Campanella'nın ilk örneklerini verdikleri ütopyalar sonraları karşı ütopyalara dönüşmüşlerdir. Ütopyalarda görülün, her şeyin ideal, güllük gülistanlık olduğu, mutlu "Güneş Ülkesi" insanların, "Altın Çağ" döneminin yerini baskıcı bir rejimde yaşayan, totaliter devlete karşı gelemeyen koyunlaşmış toplumların aldığı karşı ütopyalar

Geçmişte bilimkurgu olarak düşünülen şeylerin birçoğu, bugün günlük hayatımızın en sıradan öğeleri haline geldi.

acaba gerçekten geleceğimiz mi olacaktır? Ray Bradburry'nin yazdığı "Fahrenheit 451"de olduğu gibi her türlü kitabın yasaklandığı ya da Yevgeni Zamyatin'in "Biz" adlı eserinde sözünü ettiği, adı, kimliği bulunmayan yalnızca rakamlarla, kod numaralarıyla imlenen insanların bulunduğu bir gelecek midir yoksa bizi bekleyen?

George Orwell'in "Bin dokuz yüz seksen dört" adlı karşı ütopyasının bir yerinde ne dendiğine bir bakalım: "Proleterlerin korkulacak bir yanı yoktur. Kendi hallerine bırakılırsa, kuşaklar yüzyıllar boyu çalışırlar, üretirler ve ölürlər. İçlerinde başkaldırı için bir itki oluşması şöyle dursun, yaşadıkları dünyanın bundan daha farklı olabileceğini kavrama gücünden de yoksundurlar. Ancak gelişen endüstri teknikleri onların eğitilmesini gerektirseydi tehlikeli olabilirlerdi, ama askeri ve ticari rekabet bir önem taşımadığından halkın eğitim düzeyi de gerçekte düşmektedir. Kitlelerin ne düşündükleri Partiyi ilgilendirmez. Kafalarında düşünme diye bir şey olmadığı için onlara düşünme özgürlüğü tanınmıştır". Orwell'in "Bin dokuz yüz seksen dört"te kullandığı bu sözler, diğer bilimkurgu ürünlerinde olduğu gibi geleceğimiz için bizi uyarır, nelerin de olabileceğini söyler, bunlara dikkat etmemizi ister. Bilimkurgu yazarlarının uyarıları kimi zaman imkansız düşler olarak görülse de kimi zaman öyle çabuk gerçekleşir ki dehşete düşmemek elde değildir. Akıl hastalarının 'değersiz yaşamlar' olarak görüldüğü ve yok edildiği, Yahu-

di ve Çingenele öze Nazi emirlerinin çıkarıldığı, biraz da Nietzsche'nin üst-insan mitini pratiğe geçirmeye çalışan Nazizmin, Auschwitz, Birkenau ve daha birçok yerde kurduğu ölüm ve genetik araştırma kampları, çok değil bundan elli yıl önce var olan bir gerçektir. Hitler, Aldous Huxley'in 1932 yılında yayımladığı "Cesur Yeni Dünya" (Brave New World) adlı romanını hayata uyarlamaya mı çalışıyordu? "Eş erkek ve kadınlar, bir örnek kümeler halinde... küçük bir fabrikanın bütün içi bir tek Bokanovski'lenmiş (yapay

şartlar ile eş çoğaltma işlemi) yumurtadan çıkan ürünlerle tıka basa dolaçak. Doksan altı eş ikiz, doksan altı eş makine başında" düşüncesinin gerçekleşmesi için mi uğraşıyordu? Romanda, ölen insanlar 'ölü yakma' fırınlarında yakılmakta, bitkilerin büyümesine yardım için kullanılan fosfor elde edilmekte, Auschwitz gibi kamplarda da krematoryumlar işlenmektedir. Tarih, ne yazık ki hangisinin gerçek olduğuna inanma özgürlüğünü bize bırakmamış. Yalnızca Hitler'in değil, çoğu diktatörün Huxley'in romanındaki gibi yönettikleri kitleye, yapmaları gerekeni sevdirmek için denedikleri yöntemler tarihin sayfalarında. Huxley'in romanında, Delta sınıfındaki insanlara kaptan ve çiçekten nefret ettirmek için "Pavlov yöntemiyle koşullandırma" uygulanmakta, ipnopedia (uykuda şartlama - ahlaksallaştırıcı ve toplumsallaştırıcı-) ile çocuklar, sınıf ayrımı esasları gibi devletten gelen düşünceleri öğrenip kendi düşünceleriniymişcesine benimsemektedir. Romandan sıyrılıp gerçek yaşama döndüğümüzde bize de Pavlov'un köpekleri gibi davranıldığını, Televizyon aracılığıyla şartlandırıldığımızı görürsek şaşırılmayalım.

Zamanda Yolculuk

Zaman içinde yolculuk yapmak, ölümleri diriltmekten daha imkansızdır ancak, bilinç geçmişe, hayâl ise geleceğe yolculuk yapabilir.

Brian Ash

Can Abanazır

Yrd. Doç. Dr. H.U. İng. Dil ve Edebiyat Bölümü

Zaman, bilim adamları tarafından dördüncü boyut olarak kabul edilir fakat bu boyutta şu an olanaksız görünen bu yolculuğu gerçekleştiren kişiler bilimkurgu yazarlarıdır. Ancak bu yazarlar zaman yolculuğunu düşünürken bunu bir tekdüzelik içinde kurgulamamaktadırlar. Her zaman yolculuğu anlatısının değişik bir boyutu vardır ve yolculuk yapılan zaman kesiti hep değişmektedir. İlk zaman yolculuğu yapıtı H.G. Wells'in Zaman Makinesi'dir ve bu yapıtı öyle klasikleştirmiştir ki artık çok ince eleiyip sık dokuyan üniversite edebiyat bölümlerinde bile okutulmaktadır.

Zaman yolculuğu çeşitli yöntemlerle ve çeşitli zaman dilimlerine yapılır, yani bütünüyle rastlantılara bağlı olan zaman yolculuklarının yanında çeşitli makinelerin kullandığı yolculuklar da yapılabilir ve bu yolculuklar geçmişe ve geleceğe yönelir, fakat geçmişe yapılan yolculuklar bilim kurgunun en önemli paradokslarından birini ortaya çıkarmıştır. Geçmişe gidildiğinde, gezgin kendi dedesini öldürürse kendine ne olur? Eğer öldürürse ken-

di gelecekte nasıl geldi? Bunun yanında, gelecekte gelen birinin geçmişi veya tarihin türünü değiştirmeye olasılığı da vardır. Kahraman geçmişte bir kişiyle de özdeşleşebilir, Michael Moorcock'un Behold the Man'ın da zaman yolcusunun İsa'nın yerine geçmesi örneğinde olduğu gibi. Yazarlar çözümsüz görünen bu sorunları kıvrak zekaları sayesinde birçok değişik çözüme ulaştırmaktadırlar, örneğin bazı durumlarda sadece kişisel geçmişler değişirken bazen de tarihin normal akışı değişmemektedir.

Zaman yolculuğunun kolay kısmı ise geleceğe yolculuktur. Bu noktada yazarın hayâl gücü bütün kontrolü elinde tutar. İyi bir bilimkurgu yazar hiç bilinmeyen bir gelecekte kendine özgü bir dünya yaratır, kahramanlarını olağandışı şartlar ve hiç düşünülmemiş tehlikelere karşı karşıya getirir. Türün yetersiz örnekleri, aynı kötü film yönetmenleri gibi, bu görkemli hayâl dünyasının kalitesiz versiyonlarını yaratıp sömürürler. TV kanallarında sürekli gösterilen 2000 yılı sonrası felaket filmleri bu kötü taklitin anımsaması gereken kötü örneklerdir.

Bu iki temel zaman yolculuğu türü dışında daha alışılmadık yolculuklar da vardır, örneğin buzda donup kalmış ve günümüzde canlanan bir Neanderthal adamı veya DNA örneği kullanılarak tekrar dünya üzerine getirilen dinozorlar. Bunlar birer zaman yolculuğu değil midir? Bu yolculuğun temel aslında yanlış nesnenin yanlış zamanda bulunup doğal dengeyi bozmasıdır. Herşeye rağmen yine de M.S. 800 yılında bu günkü teknolojiye sahip olarak Norveç'e veya Çin'e gitmek çok eğlenceli olabilir!

Bilimkurguda Makineler

Bilimkurgunun bir temel izleği de makinelerdir. Teknoloji ilerledikçe yaşantımıza giren makineler, ilerleme sürdükçe biçim değiştirerek bilimkurgu içinde varlıklarını korurlar. Örnek vermek gerekirse 1900'lerin başlarında yazılan öykülerde kullanılan makineler, manivelalar yardımıyla çalışan mekanik aletler iken günümüzde elektronik bir yapıya bürünmüşlerdir. İlerlemeyle birlikte geçmişte düşünülen kimi makinelerin günümüzde sıradan hale geldiğini görürüz. (Otomobiller, bilgisayarlar, uçaklar gibi...)

Bunların yanında üretmeyi başaramadığımız makineler de yok değil. Zaman makinesi, beyin geliştirici makine, yer çekimini yok ederek havada yürümeye yardımcı olan kemerler ya da ışınlama cihazlarının üretilmesini bir süre daha beklememiz gerekecek. Oysa birçok insanın, özellikle de trafiğin yoğun olduğu saatlerde evlerine ulaşmaya çalışıyorlarsa, "Beni ışınla Scotty" sözünü söylemek için can attıklarını söylemek yanlış olmaz. Makinelere söz ederken robotları unutmak olmaz. Çekçe bir kelime "robot", zorunlu iş, angarya anlamına gelir. Bugünkü anlamında ilk olarak 1920'de Çek yazar Karel Capek tarafından tiyatro oyunlarından birinde, bir bilim adamının geliştirdiği ve normalde insanların yapabildiği her şeyi yapabilen insan şekilli makineyi adlandırmak için kullanılmış. Gelecekte yaşantımıza gireceklerini bugünkü bazı prototipleri ile haber veren robotlar, bilimkurgu yazarları için vazgeçilmez unsurlardan biridir. Isaac Asimov robotların gelecekte yaşantımıza gireceğinden öylesine emindir ki "Ben Robot" adlı kitabında, robotlu yaşama hazırlık için ilk robot yasasını yazmıştır. Üç maddeden oluşan bu yasanın, akıllı robotların yaygın olarak kullanıldığı günler geldiğinde kabul edilip uygulanacağı kesin gibidir. Yasa şöyledir:

1) Bir robot bir insana zarar veremez ya da hareketsiz kalarak zarar görmesine neden olmaz.

2) Bir robot 1. yasayla çelişmeyen tüm durumlarda verilen emirlere uymak zorundadır.

3) 1. ve 2. yasayla çelişmeyen tüm durumlarda robotlar kendini korumak zorundadır.

Gelişen bilimin, ilerleyen teknolojinin tek düşü kusursuz robotlar üretmek değildir. Aynı zamanda üstün insanı üretmektir amaç. Makineler, insan için her türlü konforu, kolaylığı sağladığı gibi, onun fiziksel özelliklerini de geliştirebilir. Bilimkurgu yazarlarına göre hiçbir makine insanın yerini tutamaz. Bir zamanlar televizyonlarda gösterilen "Altı Milyon Dolarlık Adam" ya da "Biyonik Kadın" gibi dizi filmler buna örnekler. Sonradan bu kahramanlar, "android" ya da "cyborg" gibi isimlerle de çıktılar karşımıza. Bunu insanın gelişmeye duyduğu özlem olarak niteleyebiliriz. Bu gelişme, zihinsel ve bedensel olarak bilime, teknolojiye bağlı ve onu özleyen gelişmedir. Nazım Hikmet'in "Makinalaşmak" adlı şiirini anımsamak buna iyi bir örnek olacaktır:

"Trrrum,
trrrum,
trrrum.

trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!

Mutlak buna bir çare bulacağım
Ve ben ancak bahçıvar olacağım
Karnıma bir türbin oturtup
Kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!"

Bütün bu izlekler aslında bilimkurgunun en temel konusu olan bilimin alt izlekleridir denilebilir. Geçmişte ve günümüzde bilim, bilimkurgunun en vazgeçilmez ögesidir ve bu gelecekte de böyle olacaktır. Bilim izleği bilimkurguyu diğer kurgusal yapıtlardan ayırır ve türün gelişmesine katkıda bulunur. Frankenstein, Dr. Jekyll ve Mr. Hyde gibi romanlarda çılgın bilgilerin elinde dehşet saçan bilim, birçok diğer bilimkurguda insanlığın kurtulmasına yardımcı olur. Buradan çıkarılacak sonuç açıktır. Bilimkurgu, iyi niyetli bilim adamlarının elinde yararlı olan bilimin kötü niyetli ellere geçtiğinde son derece tehlikeli olabileceği konusunda bizleri uyarır.

Bilimkurgu yaşamın içinden çıkmıştır ve insanı, onun düşlerini anlatır. Diğer kurgusal yapıtlar yanında geleceği düşlemesi, tasarlamasıyla belirgin bir ayrıcalığı da vardır. Bu türün ürünlerini geleceğe yönelik kehanetler yerine olası durumlara karşı uyarılar olarak okumak daha yerinde olacaktır.

Gökhan Tok

Kaynaklar:

Gowami, A., The Cosmic Dancers, New York, 1983
Orwell, G., Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Çev: Nurun Akdoğan, 1989
Ary, B., Parantez İçinde Bilimkurgunun Gücü, İzlek, Nisan 1998
Boğayıcı, I., "Dünyayı Uyarılamak Sırası", Bilim ve Teknik, Nisan 1998